Изходящ № ..... дата ..... 201 г.
Входящ № 452 дата 01.09.20
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17
тел.: 02/ 979 29 58 ; факс: 02/ 870 21 91

РЕЦЕНЗИЯ

на представените трудове за участие в конкурс за академичната длъжност ПРОФЕСОР в професионално направление 2.2 *История и археология*, научна специалност „История на България (Нова българска история – социална политика, институции, обществени организации), обявен от Институт за исторически изследвания при БАН в „Държавен вестник", бр. 21 от 13 март 2020 г.

Рецензент: проф. д-р Йорданка Маринова Гешева от Институт за исторически изследвания при БАН

Кандидат: доц. д-р Росица Иванова Стоянова от Институт за исторически изследвания при БАН

Доц. д-р Росица Стоянова е завършила 22 СОУ „Георги Ст. Раковски" София през 1976 г. През 1982 г. се дипломира в СУ „Св. Климент Охридски" в специалност „История". ОНС „доктор" придобива в Института за исторически изследвания при БАН през 1990 г. след защита на дисертационен труд на тема „Демократическата партия по време на управлението на Народния блок. 1931–1934 г.". От 1991 до 2005 г. е асистент и главен асистент в Института за исторически изследвания, а през 2005 г. е избрана за доцент от ВАК. Доц. д-р Стоянова има активно участие в научно-изследователската и научно-административната дейност на секция „Нова българска история на института, чийто ръководител е от 2014 г. насам. Вече два мандата е член на Научния съвет на ИИИ.

Доц. д-р Росица Стоянова е единствен кандидат по обявения в „Държавен вестник", бр. 21 конкурс за академичната длъжност „професор". За участие в конкурса доц. Стоянова предлага монографията „Споделената отговорност. Гражданските организации, държавата и институциите за обществени грижи в България (1878-1939)". С., 2009, 375 стр., Военно издателство. Монографията е подготвена съвместно с проф. Веска Николова, като частите на двете авторки са ясно разграничени и подписани още в съдържанието. Като колективно издание кандидатката предлага трите тома на енциклопедията „Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878 –1951". БДФ/ИК „Петко Венедиков". С., 2011 г. Първи и втори том излизат като второ допълнено и преработено издание, а трети том е напълно нов. Самият факт, че енциклопедията в кратък срок претърпява второ издание показва нейната актуалност, необходимост и значимост. Тритомникът влезе като постижение на Института за исторически изследвания в годишния отчет на БАН за 2011 г.

Доц. Стоянова предлага и още две колективни енциклопедични издания: „Русенските парламентаристи 1878-1946 г." Съавтор: Любомир Златев. Русе, 2011, Изд.

„Лени Ан", 247 стр.; „Жените в историята на академичната наука в България (Хабилитираните жени в БАН)". София, 2018, ROPRINT, 351 стр. В това издание доц. Стоянова е автор на 75 енциклопедични статии. Съавтори: А. Стрезова, Дж. Иванова, Ж. Назърска, М. Николова, Н. Казански, Цв. Радулов, Цв. Величкова.

Доц. Стоянова предлага за оценка и четири документални издания, от които особен акцент придавам на книгата „Политиката като отговорност и изпитание. Теодор Иванов Теодоров 1859-1924. Кореспонденция, речи, спомени на съвременници". С. , 2014. ИК „Петко Венедиков", 418 стр. Съавтор и съставител заедно с Веска Николова.

Вторият сборник, който бих отбелязала е „Благодетели и благотворителност в България – между възхвалата и отрицанието 1879 – 1951. Документи". Доц. Стоянова е съставител съвместно с Веска Николова. С., 2015, 363 стр., Български дарителски форум/ИК „Петко Венедиков".

Друго колективно изследване, което кандидатката представя, е „В темелите на българската наука. Дарителство и благодетели на Българската академия на науките". Автори: Р. Стоянова, И. Марчева, Цв. Величкова. С., Изд. „Проф. Марин Дринов", 2019, 127 стр.

И за да завършва изброяването на основните публикации, с които доц. д-р Стоянова участва в конкурса за професор, ще спомена, че в подготвения от нея списък са включени още 33 студии и статии, публикувани в различни реферирани и индексирани в световни бази данни списания, а също и в сборници с научно рецензиране. Кандидатката показва 9 рецензии за книги на колеги, които тя е писала в годините от 2005 до 2020. През този период се е включила в повече от двадесет конференции и научни форуми. Участвала е в седем проекта, финансирани от МОН, от ЮНЕСКО, от фонд Научни изследвания, от БАН. Освен това участва в работата на редакционни екипи на различни изследователски и документални сборници (общо девет на брой). От 2008 г. е член на редколегията на научното списание на института – „Исторически преглед"; член на редколегията на Алманах за историята на Русе от 2013 г. насам. Доц. д-р Стоянова е била научен консултант и ръководител на двама вече успешно защитили докторанти.

За изданията с участието на доц. д-р Стоянова са написани 14 рецензии. Освен това тя е направила твърде дълъг списък на цитирания на свои книги, статии и студии. Почти няма монография или друго изследване на кандидатката, които да не са забелязани и цитирани от колегията – някои от тях – многократно. Това важи особено за енциклопедичните издания. Трябва да се има предвид, че доц. Стоянова е посочвала като цитирани само написаните от нея енциклопедични статии.

Още в началото искам да обърна внимание на това, че доц. д-р Росица Стоянова често работи в съавторство – това показва нейната толерантност, кооперативност, умения

за работа в колектив, отстояване на собствено мнение, но и готовност да обсъжда и да приема и друга гледна точка.

Специално внимание искам да отделя на монографията „Споделената отговорност. Гражданските организации, държавата и институциите за обществени грижи в България (1878-1939)". Доц. Стоянова е автор на трета и четвърта глава, с. 149-305, съавтор на предговора и на заключението, съвместно съставителство на приложенията, с. 5-7, 306-374. За тази книга вече съм писала рецензия, публикувана в сп. „Исторически преглед", кн.1-2/2010 г. Монографията е пръв опит в българската историография за цялостно изследване на развитието и постиженията на обществената благотворителност у нас. Задачата на изследването е да бъде представен трудният път, който изминава обществената благотворителност в България; да бъдат откроени постиженията и слабостите; да бъде показано значението на това социално явление; да бъдат очертани водещите обществени групи, занимаващи се с подпомагане; да бъдат извадени от забвение най-активните личности, включвали се в различни периоди и по различни начини в благотворителните инициативи. Вниманието на доц. д-р Стоянова е насочено преди всичко към процесите, зараждащи се и протичащи след края на Първата световна война основно до 1939 г. И макар че остават извън хронологическия период, тя описва и някои действия и активности, станали по време на Втората световна война, като коректно отбелязва и показва, че тези процеси в общи линии завършват чак до 1952 г., когато с поредица от закони държавата слага край на всякакви възможности за осъществяване на благотворителна дейност и национализира средствата и недвижимите имоти на благотворителните организации. В редица по-късни свои публикации доц. Стоянова доразвива темата, като специално насочва вниманието си върху процеса на ликвидиране на възможностите за благотворителна дейност. В тази посока бих акцентирала върху студията „Българската държава срещу „буржоазната" филантропия (1944-1952 г.) – Историческо бъдеще, 2016, № 1-2, с. 113-138.

Според прецизната преценка на доц. Стоянова, разглежданият от нея период в книгата се характеризира с установяване на относителен баланс в областта на социалните отношения между държавата, местната власт и гражданските организации. Авторката представя достатъчно доказателства, от които тя прави заключение, че след приключване на Първата световна война и преминаване към мирновременна организация, държавата вече е много по-активна, приема доста повече социални ангажименти и започва да осъществява контрол както върху дейността на организациите, така и върху начина на изразходване на средствата. Направените законодателни промени пък превръщат грижите за сираците от войните и за военноинвалидите в част от държавната политика. В известна

степен държавата помага да бъдат преодолени разпокъсаността и липсата на синхрон в начинанията на гражданските организации. И не на последно място, тя съдейства ако не напълно да се преодолее, но поне да се намали пропастта между потребностите на хората и възможностите на социалните институции. Трябва да бъде отбелязано и това, че в тази глава доц. д-р Стоянова успешно е показала активизирането на взаимодействието, партньорските отношения или пък проблемите между държавата и социалните структури.

В книгата са разгледани различните форми на благотворителни изяви, насочени към подпомагане на най-уязвимите членове на обществото – домове за сираци и за самотни възрастни, приюти за просяци; общежития, заведения за помощ на хора със здравословни проблеми, с криминални прояви; безплатни ученически трапезарии и летни игрища, летни ученически колонии, медицински заведения и др. Трябва да бъде отбелязано като принос на авторката, че за пръв път в българската историография са издирени и обобщени данните за социалните домове и заведения, открити и функционирали в страната до средата на 50-те години на XX в. Очертани са местонахожденията, регионалните особености, влиянието на опита на различните международни организации и най-вече на Международния съюз за закрила на детето, взаимодействията между обществените организации, държавата и местните власти, приоритетите на гражданския сектор, трудностите и предразсъдъците, с които се сблъскват организациите. Специфично е мястото на държавата и на местните власти в тази дейност, поради което е обърнато особено внимание на законодателството по проблема за благотворителността. Изследването е многоаспектно, защото доц. Стоянова е търсила и е показала всички възможни направления, в които са се развивали благотворителността и социалното подпомагане.

Последната, четвърта глава на книгата, много сполучливо озаглавена от д-р Р. Стоянова „От обществена благотворителност към обществено подпомагане", фактически определя и четвъртия период в дейността на социалните институции на гражданското общество и ролята на държавата. Документално подчертано е твърдението на авторката, че в този етап държавата е много по-силна, активна и забележима във всички области на обществения живот, в т.ч. и в социалната сфера. Безспорен принос за това има Законът за общественото подпомагане от 1934 г. и направените в него промени в следващите три-четири години, довели до въвеждане на единна система за обществено подпомагане и до определяне на правата и задълженията, на отношенията между държавните структури, местните власти и гражданските организации и сдружения.

Като положителни моменти през периода от 1934 до 1939 г. д-р Стоянова сочи това, че нарастват социалните ангажименти на общините; разраства се мрежата от социални институции, включват се нови категории хора, които се нуждаят от подпомагане. Като слабост е отбелязано, че само за няколко години регулативната намеса на държавата се засилва прекомерно, при това не без съдействието на самите граждански организации, които все повече започват да разчитат на държавно финансиране, което пък води до неефективност и до централно администриране. Заключението на авторката е напълно логично – засилената намеса на държавата особено в една по-далечна перспектива предопределя отдалечаването и дори откъсването на гражданите от инициативите за подпомагане на нуждаещите се и за съжаление води до „притъпяване на социалната чувствителност на българина" (с.313).

Не може да не бъде акцентирано върху изключително богатата архивна база на изследването: документи от централните и областни архиви, от музеи от цялата страна; публикувани материали на организациите и др. Трябва да бъде отбелязана и добрата историографска осведоменост, широкото използване на научна и краеведска литература, а също и на многобройни сведения от печата. Това е дало възможност на доц. Стоянова да направи актуални изводи, да посочи значението на възрожденската традиция и на чуждите заемки в областта на обществените грижи; да очертае водещите обществени групи и фигури в тях; да покаже ролята на жените.

В изследването са включени интересни и често пъти неизвестни биографични данни за дейци, изявили се на благотворителното поприще. Върху част от тези достойни личности тегне забравата. Други са добре познати в нашата история, а благотворителните им изяви добавят нови щрихи към техните портрети. Картината на обществените грижи в страната се подсилва и от приложените към изданието документи. Те илюстрират по безспорен начин мотивите, движили учредителите на организациите и домовете, структурата на сектора, обществените настроения по отношение грижите за социално слабите, намеренията на държавната власт.

С удовлетворение отбелязвам много добре осмисленото заключението на книгата. В него не просто се прави обобщение на изпълнението на целите и задачите по периоди, а се дава цялостна оценка на благотворителността, на идеята и смисъла за социални грижи и за социално подпомагане, на мястото и ролята на държавата, на приноса на отделните обществени организации и дружества. И не на последно място, обърнато е внимание на обстоятелството, че изградената в продължение на няколко десетилетия мрежа от социални институции създава и засилва усещането за обществена солидарност, за взаимопомощ, за съпричастие към проблемите на другите. Показано е, че през първата

половина на XX в. българинът вече „демонстрира живи социални инстинкти, чувствителност, че възприема мисълта за съдбата на бедните и страдащите като своя отговорност, което го прави гражданин" (с.328).

Дарителството и благотворителността дават специфичен облик на изследванията на доц. Стоянова, стават нейна „запазена марка". С дарителството и с дарителските организации са тясно свързани още три издания с нейно участие. Най-напред ще представя трите тома на енциклопедията „Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878 –1951". Изданието е резултат от труда на неколцина изследователи от Института за история, ЦДА и др. и пръв колективен опит да се издирят и обобщят данните за дарителската традиция в България. Специално искам да отбележа, че това не е енциклопедия в общоприетия смисъл. Отделните статии, които понякога са по 10-15 страници, имат изследователски характер и са написани въз основа на много архивни източници и на богата литература.

Първите два тома са еднотипни по структура и съдържание и са посветени на дарителските фондове и фондации. Статиите са подредени по азбучен ред на названията на съответните фондове и фондации. За написването на статиите са издирени и използвани материали от ЦДА, НА-БАН, Държавния военно-исторически архив – В. Търново, архивите в София, Русе, Пловдив, Варна, Габрово, Велико Търново и др., редица градски музеи, сведения от печата, разнообразна литература, главно поселищна. Авторите на статиите са обозначени. Освен в събирането на материали и написване на общо 162 статии за трите тома, издирване и подбор на илюстративен материал, приносът на доц. д-р Стоянова се състои и в съставянето и оформлението на матрицата, по която са писани статиите. Съставител и редактор е съвместно с проф. В. Николова.

Третият том на изданието е различен като замисъл, съдържание и структура. В него са разгледани институции и обществени формации, управлявали дарения или ползвали се от тях. В този си вид томът е пръв опит да се даде една по-широка картина на обществената благотворителност в страната. В почти всички български градове, в немалко села са формирани обществени организации: културно-просветни, благотворителни, научни, женски, етнически и т.н., към които са учредени и действат различни дарителски фондове. За разлика от предишните два тома, третият не следва стриктно принципа за азбучно представяне на материала, а е съчетан с тематичния подход и така са оформени няколко части, посветени съответно на държавни, църковно-религиозни, научни и учебни институции, социални и здравни заведения.

През 2019 г. се появи посветеното на 150-годишнината на БАН научно-популярно изследване „В темелите на българската наука. Дарителство и благодетели на Българската

академия на науките". Автори са Р. Стоянова, Ил. Марчева, Цв. Величкова. Изданието е подготвено на базата на богат документален материал, но е насочено към широка читателска аудитория. В него се проследяват различните прояви на благотворителната традиция по отношение на академичната институция през годините. Първите четири части, на които доц. Стоянова е съавтор заедно с Цв. Величкова, проследяват историята на различните видове дарения за БАН в периода 1869-1944 г. Чрез тях са показани многообразието от личности, техните мотиви и благотворителни жестове в полза на науката.

Документалният сборник „Благодетели и благотворителност в България – между възхвалата и отрицанието 1879 – 1951" отново е в съвместно съставителство с проф. дин Веска Николова. Изданието представя дарителската традиция в България чрез първоизточниците. Документите са групирани в 4 раздела. Най-напред са поставени закони и нормативни актове, регулиращи дарителството и благотворителността в периода 1879 г. до 1952 г. Наред с действащите, са поместени и три проектозакона за благотворителното дело, тъй като те ясно показват в каква посока се развиват идеите и намеренията на представителите на държавната власт. Вторият раздел обединява оригинални материали на отделни благотворителни фондове и фондации – завещания и дарителски актове, отчети, бюджети, ревизионни доклади. Дял трети представя частично документация на някои от най-изявените граждански организации, които откриват и издържат домове за сираци и самотни възрастни хора, безплатни ученически трапезарии, летни ученически колонии, стопански училища и т.н. Последният дял включва нееднородни по жанр материали – статии и дописки в печата, покани за събития, кореспонденция и пр. Това, което ги обединява, е че всички те илюстрират политиката на държавните институции за изграждане на публичния образ на благодетелите, обществените настроения към актовете на благотворителност. Целенасочено търсен акцент при подбора на документите е да бъде представена рязката промяна в отношението на държавата към тази традиция през втората половина на 40-те години на XX в., довела в крайна сметка до закриването на съществуващите фондове, фондации, дружества и до национализация на материалните им ресурси.

С пълна убеденост мога да кажа, че в своите изследвания доц. Стоянова е постигнала издирване и въвеждане в научно обръщение на внушителен корпус от документални материали за развитието на благотворителното дело в България. В процеса на дългогодишните си научни проучвания по подготовката на енциклопедията за дарителските фондове и фондации, на монографията, на редица студии и статии, на осъществяването на три научни проекта, финансирани от Фонд научни изследвания и от

МОН, кандидатката е осъществила издирвания във всички централни и в много областни архивохранилища, в редица музеи и библиотеки. В резултат на това в своите работи е включила изключително разнообразни по вид, произход и съдържание документи (от повече от 150 архивни фонда). Документалната база, върху която са изградени всички тези текстове, дава възможност за обективно, всестранно и многопластово конструиране на историческата действителност, за добре обосновани анализи и изводи. С богато документираните и оригинално написани студии и статии авторката цели преди всичко да бъде съхранена паметта за благотворителните изяви, да бъде очертан колективният образ на дарителя, на благотворителя.

Като положителна насока в изследователската работа на доц. Стоянова би трябвало да бъде посочено и това, че част от архивните материали са публикувани в споменатия документален сборник (съвместно с проф. В. Николова) или в отделни статии и студии и така стават достъпни и за други изследователи. В рамките на научния проект „Култура на дарителство в сферата на образованието: социални, институционални и личностни измерения" (Договор № ДФНИ-К02/12 от 12 декември 2014 г.) доц. Стоянова участва в създаването на оригинален корпус – КоДар – от текстове от периода от средата на XIX до средата на XX век.

В документалния сборник „Политиката като отговорност и изпитание. Теодор Иванов Теодоров 1859-1924. Кореспонденция, речи, спомени на съвременници". С., 2014. ИК „Петко Венедиков" доц. д-р Р. Стоянова е съавтор и съставител заедно с Веска Николова. Изданието е разделено на две части – изследователска студия (от с. 11 до с. 55) и документална част. Изследователската част е направена по-скоро като есе за човека и политика Теодор Теодоров. Проследено е образованието и израстването, професионалната ориентация и участието му в държавния и в политическия живот на България. Целта е не да бъде направено описание на битието на Теодоров като политик и държавник, а по-скоро да бъде представена личността му, духовната му природа и вътрешен мир, схващанията му за ценностите в живота, чертите на характера му (с. 7). За описанието на неговия характер, за отбелязването на редица негови специфични черти и особености много спомага доброто познанство и приятелството с неговата внучка, дъщеря на неговия син Иван – Надежда. Тя не само предоставя ценни семейни реликви – непубликувани писма и документи, но с разказите си пресъздава атмосферата в семейството, показва черти от характера на своя знаменит дядо, останали дълго време скрити за обществеността. Това, заедно с преглеждането на огромен масив от документи, е помогнало да бъде изграден образ на човек, политик и държавник с неговите положителни черти, с неговите пропуски и грешки; да бъде представена една активна и обаятелна

личност, оставила своя отпечатък в българската политика и история. Уникален е например док. № 62 (с. 137-161), предоставен от Надежда Теодорова, представляващ писмо на Теодор Теодоров до неговите деца и представящ вижданията и оценките му за политическия живот в България.

Документите, включени в книгата, са издирени от архивните фондове на ЦДА, БИА на НБКМ, НА–БАН, от личния архив на внучката на Теодоров Надежда Теодорова. Документалната част на сборника е съставена от три раздела: кореспонденция от и до Теодор Теодоров и свързани с него писма; парламентарни речи; спомени на съвременници. В първия раздел са представени 69 писма и телеграми, като всички те се публикуват за първи път. Във втория раздел са поместени 14 речи, произнасяни в парламента или на партийни форуми. Този раздел е назован „Парламентарният лъв" - това е наименованието, с което съвременниците са наричали Теодоров и то сполучливо показва черти от неговия характер. Публикувани са само част от многото речи, произнесени по различни поводи от Теодоров. В последния, трети раздел са публикувани 23 спомена на приятели, роднини, партийни другари и почитатели, дори на политически противници на Теодоров. И тук пред читателя отново се разкриват редица черти от неговия характер; моменти от взаимоотношенията с неговите близки; професионалните му качества. За всеки един от авторите на спомените са дадени кратки биографични бележки, най-известните прояви или съчинения; посочена е роднинската или партийната връзка с Теодоров.

Сборникът е придружен от така необходимите за справочните издания именен и географски показалец, списък на използваните съкращения; в края в специална кола е приложен илюстративен материал. Всеки документ е снабден с пълна археографска справка – откъде е взето писмото, дали то е оригинал или чернова, дали е ръкописен или печатен текст, къде е писано, от коя дата е, на каква бланка и т.н. По същия прецизен начин е подходено и към раздел втори - посочено е къде и кога са произнесени речите, по какъв повод. Намесата в текстовете е ограничена до минимум, но са направени подробни и коректни обяснения, дадени са справочни бележки под линия. Там където в документа се загатва за някакво събитие, то е компетентно обяснено под линия; дадени са кратки сведения и уточнения за лицата, за които се говори. Така че и в това отношение сборникът е много добре осмислен и прецизно изработен. Материалите са подредени хронологично, като са съобразени с промяната в календара, направена през 1916 г.

По-различен по характер е справочникът „Русенските парламентаристи. 1878 – 1946 г.". В него доц. Стоянова е съавтор и съставител заедно с доц. Любомир Златев. Целта на изданието е била да бъдат събрани кратки сведения за влизащите в отделните

български парламенти русенски народни представители. Посочено е къде и кога е роден депутатът, в кои събрания влиза, от коя партия е, какви са неговите политически възгледи. Направени са списъци на избраниците от региона. Стремежът е бил чрез натрупаните данни да се „добавят нови щрихи към груповия портрет на българския парламентарист", такъв, какъвто той изглежда от дистанцията на времето, освободен от политическите пристрастия, носител на трайни черти от националния характер на българина (с. 12).

Трябва да бъде отбелязано и това, че покрай благотворителните фондове и фондации доц. Стоянова се сблъсква с много личности и проявява интерес към редица български политически дейци, за които в последно време публикува студии и статии – Теодор Теодоров, Александър Малинов, Михаил Маджаров и др. Не мога да не спомена още едно изследователско направление в работата на доц. Стоянова. В рамките на самостоятелни статии или като част от по-големи изследвания тя представя портрети на забележителни жени – съпруги на политици и на обществени дейци, деятелки на благотворителните организации, дарителки и благодетелки. Интересът на доц. Стоянова към тази тема все още е сравнително ограничен, но траен, а разработването й предоставя разнообразни възможности за анализи в областта на социалната история, на историята на манталитетите, на биографичните изследвания и пр.

В заключение бих искала да отбележа, че приложените от доц. д-р Стоянова документи и справки по конкурса и очертаните приноси обективно отразяват огромната събирателска, организаторска и изследователска работа преди всичко в областта на благотворителността и на законодателната политика, но и във всички останали направления, в които кандидатката е работила.

На базата на направената характеристика на трудовете и на отбелязаните академични активности, на всички посочени до тук приноси и положителни моменти в изследванията, смятам, че доц. д-р Росица Иванова Стоянова отговаря на всички изисквания и условия за придобиване на академичната длъжност "професор". Затова си позволявам да препоръчам на членовете на многоуважаваното научно жури да подкрепят научното израстване на доц. Стоянова, както убедено ще направя и аз.

София, Член на научното жури:

24.08.2020 (проф. д-р Й. Гешева)